

Н. ЗАГЛАДА ЯК ЕТНОГРАФ ДИТИНСТВА

Дитина, її проблеми та запити ставляться сьогодні в центр педагогічних досліджень. Тому й використання категорії дитини загалом як ключової у постановці і розв'язанні проблеми удосконалення системи навчання та виховання сприяє науковим пошукам щодо визначення нових цінностей, змісту, цілей освіти, а також способів їхньої реалізації.

У цих умовах пріоритетного значення набувають дослідження, які сьогодні ведуться стосовно ранніх періодів життя людини – дитинства. Акцентування уваги дослідників на дитині як людській істоті залишається в усьому світі однією з найбільш актуальних педагогічних проблем. Дитина стає центральною постаттю у всіх процесах, пов'язаних з її вихованням, навчанням та розвитком.

Дослідження дитини і дитинства мають міждисциплінарний характер та здійснювалися педагогами, психологами, соціологами, правниками, політиками, етнографами тощо. В їх основі лежать підходи, які можна поділити принаймні на чотири групи. До першої належать дослідження матеріальних умов сім'ї у різні історичні періоди (Ю. Безсмертний, А. Вишневський, М. Грушевський, Н. Загладь, З. Кузеля та ін.). До другої – реконструкція емоційних та психологічних змін у вихованні дітей протягом історичного розвитку (Ф. Дольто, І. Кон, М. Костомаров та ін.). Третій підхід пов'язаний із вивченням політичної та правової політики держави і суспільства з питань охорони дитинства (О. Караман, О. Левицький, В. Охримович та ін.). І нарешті, у сучасній науці отримали поширення дослідження дитинства через постмодерністські теорії (М. Віннс, Н. Постман та ін.).

Важливе значення у поясненні суті дитинства мають дослідження Ф. Аріеса з питань історії дитинства, У. Бронфенбреннера, В. Сухомлинського, О. Савченко з проблем екології дитинства, етнопсихологічні дослідження Е. Еріксона, З. Фрейда та ін.

Серед етнографічних праць з проблем дитини та дитинства на увагу заслуговують також студії М. Дерлиці, Н. Заглади, Д. Лепкого та ін. Очевидно, що праця науковців у цьому руслі була би пліднішою, якби з середини 30-х рр. ХХ ст. етнографія не була зведена до статусу допоміжної наукової дисципліни та оголошеною «буржуазною лженаукою».

Аналіз наукової літератури з проблем вивчення дитини і дитинства в Україні засвідчує, що, попри певну зацікавленість сучасної педагогічної історіографії даною проблематикою, вона все ж залишається фрагментарною.

На нашу думку, теоретико-методологічні дослідження, пов'язані з

проблемою дитини як педагогічної категорії будуть більш ефективними, якщо враховуватиметься передовий досвід, накопичений в історії педагогіки.

Здобутки педагогічної культури нашого народу є яскравим свідченням того, що українці завжди дбали про свій родовід, нагромадили в процесі багатотисячолітньої практики величезну кількість цінних психолого-педагогічних знань про дитину, систему засобів, спрямованих на формування підростаючого покоління.

За роки незалежності України чимало віднайдено нових даних про видатні постаті в науці, культурі нашої держави. Серед них багато таких, які в радянські часи замовчувалися, писати про них було заборонено.

Звернення до педагогічної спадщини українських учених, педагогів, громадських діячів дає змогу повернути забуті та втрачені імена, більш ґрунтовно вивчити історичні закономірності становлення й розвитку української педагогіки, забезпечити єдність і наступність історико-педагогічного процесу.

У плеяді українських вчених помітною є постать Н. Заглади, чий дослідження базувались на багатолітніх спостереженнях авторки над народним вихованням у селянській родині на Поліссі. Її праця [4] є одним з перших і досі єдиним в Україні дослідженням з етнографії дитинства. Саме Н. Заглада описала явища дитячого побуту, тобто «дитячу субкультуру» і зробила це вперше в українській етнографії.

Мета статті – розкрити внесок Н. Заглади у розвиток етнографії дитинства та показати прогресивний характер її етнопедагогічного доробку.

Ніна (Леоніла) Борисівна Заглада – етнолог, видатна українська дослідниця народної культури – народилася 1896 р. в м. Києві. Працювала науковим співробітником Музею (Кабінету) антропології та етнології ім. Хв. Вовка, від січня 1934 р. – молодшим науковим співробітником Інституту матеріальної культури Всеукраїнської Академії наук. Була дійсним членом Етнографічної Комісії ВУАН, членом Всеукраїнського Етнографічного Товариства. За час роботи в цих установах Ніна Заглада зібрала неоціненний фактичний матеріал з народної культури українців Чернігівщини, Київщини, Полтавщини, Волині. Здійснила низку стаціонарних досліджень у селах Жукин на Чернігівщині, Замисловичі на Волині, Пекарі, Старосілля на Київщині. Унікальне значення має її ґрунтовна рукописна монографічна праця про матеріальну культуру села Ново-Шепеличі Чорнобильського р-ну 1934 р. (фрагменти праці надруковані в журналі «Родовід». – 1992. – № 3; 1993. – № 4), яке внаслідок дезактиваційних робіт після аварії на ЧАЕС перестало існувати.

Н. Заглада – автор багатьох етнографічних праць: «Побут селянської дитини» (К., 1929); «Ярмо» (Матеріали до етнології. – К., 1929. – Ч. 2); «Коза» (Матеріали до етнології й антропології. – Львів, 1929. – Т. XXI–

XXII. – Ч. 1); «Систематичні дослідження над процесом змін в народному побуті» (Побут. – 1928. – № 1) та програм до збирання етнографічного матеріалу: «Жнива», «До пізнання дитячого життя» тощо. Написала багато етнографічних розвідок із проблем народного харчування, ремесла та промислів, народного мистецтва в Україні. Із життєпису Н. Заглади, що зберігся в архіві, дізнаємося: 1934 р. їй доводилося на зборах Інституту «самокритично визнавати і засуджувати свої хиби, які допустила під впливом буржуазної методології, і весь час переозброюватися, опановуючи єдино наукову марксо-ленінську ідеологію...» [1, с. 32–33].

Ніну Загладу було заарештовано 30 березня 1938 р. і за рішенням трійки УНКВС Київської області від 11 квітня 1938 р. (протокол № 215) засуджено до розстрілу. Реабілітована 8 лютого 1957 р. рішенням військового трибуналу КВО.

Етнограф виявила і описала широке коло різноманітних явищ з дитячого життя 20–30-х років ХХ ст. на Україні, показала роль і місце дітей у родині, у громадському і господарському житті, що дало їй змогу говорити про побут селянської дитини як про окрему ділянку народного побуту. На думку дослідниці, побут дитини настільки широкий і багатий, що його можна структурно виділити її як спеціальну галузь етнографії. Спираючись на етнографічні дослідження як західноєвропейських, так і українських та російських вчених, Н. Заглада прийшла до висновку, що вивчення дитячого побуту потрібно для з'ясування «яке місце і роль належить наймолодшому поколінню в загальній структурі й житті родини та громади». На її думку, дані з дитячого побуту «правитимуть також за цінні документи для науки за розвиток людської культури» [7, с. 113].

Неабиякої уваги заслуговує праця Н. Заглади «Побут селянської дитини». Її цінність відзначає відома сучасна дослідниця Є. Сявакко: «З точки зору етнопедагогіки книга Н. Заглади «Побут селянської дитини» найбільш цінна, оскільки в ній не лише відображені всі сторони життя сільської дитини, а й зафіксовані пережиткові явища народної педагогіки, що проливають світло на характер виховання в найдавніші часи» [6, с. 40].

Вона була підготовлена у відділі етнології Музею ім. Хв. Вовка при Всеукраїнській академії наук. За ініціативою А. Онищука у 1922 р. в селі Старосілля, що на Чернігівщині, було засновано першу в Україні етнографічну дослідну станцію: «З заснуванням вищезгаданої етнографічної дослідної станції в с. Старосіллі ми і маємо першу, власне, спробу на Україні поставити дослід і студії над людиною, як виробничою силою та над її побутом, як найближчим її оточенням. Тим-то ця перша в нас станція заслуговує особливої уваги та підтримання» [4, с. 12].

Повне проникнення дослідників до дитячого світу відбулося завдяки стаціонарному методу дослідження, який має найбільші можливості наблизити вчених до об'єкта своїх дослідів і дає значну кількість матеріалів, котрих за короткий час перебування на селі зібрати було б важко. «Перебуваючи з маленькими пастухами від ранку до вечора в лісі,

над озерами, на лузі, спостерігаючи дитяче життя в хаті, на вулиці і в полі – як вони бавляться і працюють, ми стали незабаром їм близькі, як вони говорили: «наче з роду в нас жили». І вони не тільки не соромилися нашої присутності та далі робили своє діло, ба й охоче давали нам потрібні пояснення, співали пісень, розповідали, що і як вони робили та передавали нам до музею цікаве» [4, с. 12].

Провідною ідеєю в монографії було якомога ширше виявити всі явища дитячого життя, їхню матеріальну та духовну культуру, показати роль і місце дитини в родині, в громадській структурі та в господарстві досліджуваного села.

Праця складається з таких досліджень: «I. Дитяча одіж. II. Дитячий захист. III. Дитяче харчування. IV. Дитячі лови. Рибальство. Бджільництво. V. Випасання худоби. VI. Що ще діти роблять. VII. Дитячі забави та забавки. Дитячі іграшки. Інші способи розважатися. VIII. Діти й природа. IX. Діти й надприродні істоти. X. Громадське життя у дітей» [4, с. 31]. Дослідниця вважає, що «в межах цих десяти ділянок можна замкнути дані за дитяче життя, що разом повинні скласти повну картину дитячого побуту в певній місцевості» [4, с. 13].

На думку працівників етнографічної станції, результати дослідження дитячого життя можна «замкнути» в межі зазначених вище десяти пунктів, що разом складають повну картину дитячого побуту в певному регіоні.

У своїй праці Н. Заглада зробила спробу виокремити методи виховного впливу на дитину, вказуючи на те, що часто у сім'ї використовувалися репресивні методи стосовно дитини: сварка, погрози, залякування, прокльони, фізичні покарання. Починаючи з другого року життя дитини, фізичні покарання уже ставали одним із поширених методів виховання. Їх застосовували щодо дитини, яка в чомусь провинилася. Вважалося, що якщо тих не бити, «то так воно і виросте не по людськи». Часто слово «бійка» вживалося замість «наука» [4].

Загалом дослідження Н. Заглади «Побут селянської дитини» є найпершою і найбільш вдалою спробою дослідити життя українських дітей віком від 3 до 14 років з однієї місцевості. На жаль, ці дослідження довгий час не мали продовження. І сама Н. Заглада не все зі своїх праць змогла видати. Талановиту дослідницю репресували, а її книгу заборонили.

Викладене дає підстави зробити узагальнюючий висновок, що Н. Заглада зробила вагомий внесок у розвиток етнографії дитинства зокрема та народної педагогіки в цілому. Завдяки здійсненим нею описам змісту та особливостей життєдіяльності дитини 20–30-х рр. ХХ ст., оцінкам її ролі та місця у родині та громаді українська наука впритул підійшла до розуміння такої актуальної і на сьогодні проблеми як статевовікова стратифікація традиційного суспільства. А також виробленню методологічних засад для дослідження змісту та засобів етнопедагогіки. Об'єктивний аналіз етнопедагогічного доробку Н. Заглади дає підстави на заслужене пошанування і високу оцінку її праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борисенко В. Етнографічна експедиція на Полісся 1939 року / В. Борисенко // Родовід – 1992. – № 3. – С. 30–36.
2. Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу / М. Грушевський. – К. : Либідь, 2006. – 256 с.
3. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу : матеріали з полудневої Київщини, зібрав Мр. Г. обробив др. Зенон Кузеля // Матеріяли до українсько-руської етнології. – Львів, 1906. – Т. VIII. – 1906. – С. 1–220.
4. Заглада Н. Побут селянської дитини : матеріали до монографії с. Старолісся / Н. Заглада. – К., 1929. – 180 с.
5. Побірченко Н. С. Етнографія дитинства як предмет наукової рефлексії 20-х років / Н. С. Побірченко // Історико-педагогічний альманах. – 2012. – № 2. – С. 13–17.
6. Сявавко Є. Етнопедагогіка: сучасний стан дослідження / Є. Сявавко // Науково-методичний вісник. – 1995. – № 3. – С. 39–52.
7. Щербак І. Енциклопедія дитинства: [Про вченого-народознавця Ніну Загладу та її монографію «Побут селянської дитини»] / І. Щербак // Неопалима купина. – 1995. – № 5–6. – С. 112–114.
8. Щербак І. Етнологія українського дитинства: деякі аспекти проблеми (на матеріалах Поділля в записах П. П. Чубинського) / І. Щербак // Духовні витоки Поділля: Творча історія краю : матеріали конференції. – Хмельницький, 1994. – С. 371–372.
9. Щербак І. Символіка молодіжного віку в обрядово-звичаєвій культурі українців / І. Щербак // Етнографічна спадщина і національне відродження : тези доповідей та повідомлень міжнародної наукової конференції. – К., 1992. – С. 189–190.